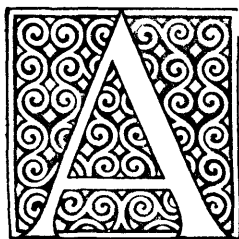

Helbing Ferenc eredeti rajza.

TÖRÖKORSZÁG BELÉPÉSE A HÁBORÚBA.

Az európai háború kitörésekor nyilvánvaló volt, hogy a fegyveres mérkőzés nem korlátozódik majd azokra a hatalmi csoportokra, amelyek a világpolitikában szembenállottak egymással: a hármasszövetségre és a hármas

ántántra. A két hatalmi csoport érdekkörei és érdekellentétei ugyanis magukba foglalták a világpolitikának úgyszólván összes kényes, függő kérdéseit, mindenkifölött azokat a nagy problémákat, amelyek körül az emberiség története és harcai évszázadok, sőt évezredek óta forogtak. Valamennyi ilyen kérdés között ősi problémája az emberiségnek a

Földközi-tengeren való szabad forgalom, vagy hatalmi úlsúlykérdése, amely nem egyéb mint az Ázsia dúsgazdag vidékeire vezető út szabadságának kérdése. Ennek az útnak két kapuja van. Az egyik a Szuezi-csatornán, tehát Egyiptomon keresztül viszen a tengeren; a másik Konstantinápolyon és Kis-Ázsián keresztül a szárazföldön. Miután a tengeri utat Angolország kerítette hatalmába Egyiptom megszállásával s ezzel teljessé tette a Földközi-tengeren

való hegemóniáját, azoknak a hatalmaknak, amelyek akár politikai, akár gazdasági érdekből joggal törekedtek kelet felé, nem maradt más választásuk, mint a szárazföldi út, amelyet a török birodalom tartott a kezében. Innen van, hogy Angolország mindennemű ellenséges törekvéssel szemben több mint egy századon át feltétlen barátja és védelmezője volt Törökországnak és nemcsak fegyveres hatalmával, hanem nemzetközi szerződésekkel is távoltartott tőle minden hódító, támadó törekvést. Ez szülte a hagyományos nagy érdekellentétet Anglia és Oroszország között s ez kényszerítette Oroszországot arra, hogy a Konstantinápolyhoz vezető egyenes út elkerülésével a Balkánon keresztül igyekezzék Konstantinápoly meghódítására.

Oroszország számára ugyanis a török birodalom fővárosának birtoka azt jelentette volna, hogy ő tartja erős kezében az Ázsiába vivő szárazföldi út kulcsát s míg így elzárja az európai hatalmakat Ázsia felől, maga utat nyer a Földközi-tengerre, amelyen a tenger medencéje körül érdekelt hatalmaknak a maga roppant tömegeivel és eszközeivel félelmes vetélytársa lett volna.

Oroszországnak ez a törekvése hosszú időközön

V. Mohamed török szultán.

át döntő tényező volt a nagyhatalmak magatartásának irányításában. Szándékai a Balkánt illetőleg összeütközésbe hozták őt monarchiákkal és közvetve annak szövetségesével, Németországgal. Ellentétet idéztek fel Franciaországgal, amelynek mint a keleti katolikusok elismert védelmezőjének nagy befolyása volt a török birodalomban. Ilyenformán Oroszország a Balkánra és Konstantinápolyra vonatkozó törekvéseiben hosszú időn át szemben találta magát egész Európát. Ez a helyzet csak az utolsó évtizedben változott meg, amikor az orosz és az angol diplomáciának sikerült a központi hatalmakkal való egyéb érdekellentétek előtérbe tolásával megbontani Európának ezt az egyöntetűségét a keleti kérdés terén. Németország gazdasági fellendülése, terjeszkedőképessége aggasztotta nemcsak Oroszországot, de még inkább Angliát. Az ettől való félelem szüntette meg az egykori francia-angol és orosz-angol ellentéteket és hozta létre a brit birodalom ez ősrégi ellenségeivel a britek szövetségét. A hatalmi csoportok egyensúlyának ez az eltolódása első nagy hatását a Balkánon éreztette, ahol az ántánt ösztökélése és fedezete alatt létrejött balkáni szövetség az 1912. évi váratlanul kitört balkáni háborúban leverte a török birodalmat s azt kis terület híján kiszorította európai birtokaiból, a Balkán területéről.

Törökország, amely eddigelé a központi hatalmakhoz való minden barátsága mellett is angol és francia pórázon járt s gazdaságilag, sőt jórészen katonailag is teljesen függő helyzetben volt e két nemzettel szemben, a balkáni háború és az azt követő békekötés alkalmával tudatára ébredt annak, hogy egykori védelmezői immáron legveszedelmesebb ellenségének, Oroszországnak érdekeit szolgálják. Így történt, hogy a török birodalom vezetőférfiai mindjárt a balkáni háború után jelentékenyen közeledtek a központi hatalmakhoz s elsősorban hadseregük újjászervezését bízták Németországra. Nyilvánvaló volt már ekkor, hogy Törökország a balkáni háborúhoz hasonló veszedelem megismétlődésétől tartva, a központi hatalmak oldalán keresi a védelmet s hatalmának esetleges megújítását.

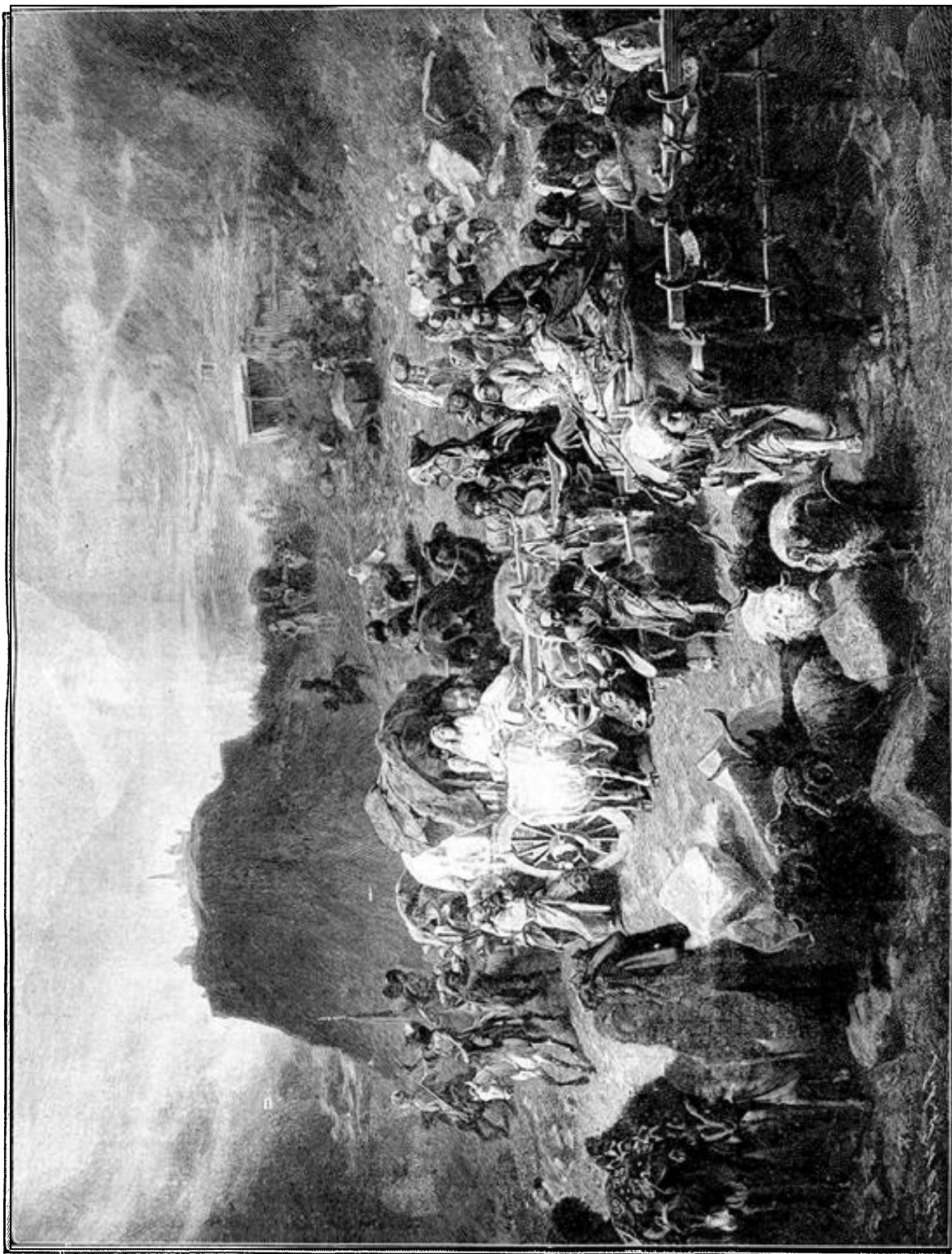
Az európai háborúban Törökország tehát előreláthatóan nem maradhatott közömbös. Hisz a sok világkérdés között elsősorban a balkáni és a Dardanella-kérdésről volt szó, amelynek mindegyike a török birodalom fennállását érintette. De nem maradhatott Törökország közömbös azért sem, mert az ántánt győzelme nyilvánvalóan szabad kezet adott volna

nemcsak a kis balkáni államoknak, hanem Oroszországnak is a török birodalom károsítására. Kétségtelen volt, hogy előbb-utóbb Törökország részesévé válik a nagy háborúnak, ha nem a saját jószántából felkészülve, akkor Oroszország által váratlanul megrohanva, készületlenül. Az első esetben Törökország csekély részt vehetett a népek nagy mérkőzésében, a második esetben csak szenvedő osztályosa lehetett a háború minden nyomorúságának. A helyzet tehát adva volt Törökország számára. Csak idő és alkalom kellett, hogy az érdekek és érzületek egy irányba való hajlásából kisarjadzék a tett: Törökország beavatkozása a világháborúba. Az alkalmat meghozta csakhamar a világháború harmadik hónapjának végén Oroszországnak az a terve, hogy meglepő csínnel rajtaüssön a gyanutlannak és védtelennek vélt Törökországon s így kezébe kaparintsa a Boszporust, Konstantinápolyt és a Dardanellákat. A törökök azonban készen álltak minden meglepetés ellen, a csínyt határozott, merész fegyveres fellépésükkel megakadályozták s ezzel magukra vonták az ántánt összes tagjainak: Oroszországnak, Angliának, Franciaországnak, Szerbiának és Montenegrónak hadüzenetét.

A DARDANELLÁK TÖRTÉNETE.

Mint az előzőkből látjuk, a törökök megtámadásának fő indító oka a Dardanellák és Boszporus szabaddá tétele volt. Mindennek mozgató rugója a főrendező, az intrikus, a hidegen számító angol volt, aki minden más cél fölé helyezi a saját kereskedelmi érdekét. Az orosz, mint az angolok bérence, szintén tisztán gazdasági háborút folytatott. A Dardanellák kérdése mellett szinte észrevétlen kiesinységűvé zsugorodik össze a háború másik oka: az ortodox egyháznak a mohamedánsággal való küzdelme a hegemoniáért. Pedig ez a küzdelem is régi eredetű és mélyen gyökerezik.

Törökország és Oroszország azok az államok, hol a vallási hatalom nemcsak a lelkekre terjed ki, hanem politikailag és katonailag is nyílt hatalmi tényező. Mindkét országban az államfő egyúttal a vallás legfőbb feje is. Az Oroszország déli vidékein élő több milliónyi mohamedán legfőbb ura és parancsolója a cár, — de csak világi dolgokban. Lelke máshová köti az orosz járom alatt nyögő hithű mohamedánt, az ő igazi ura, parancsolója Konstantinápolyban ül a fényes portában, melyet a szegény, koldus muzulmán már a paradicsom előszobájának képzel. Ha ez a fényes úr ki-

Kaukázusiak menekülése az oroszok elől.

bontja a szent zászlót, akkor a hithű muzulmánoknak — bárhol legyen is a világon — kötelessége fegyvert ragadni az izlám védelmére. Rettenetes, végtelen hatalma volt régi idők óta a török szultánnak a mohamedán lelkek fölött. Ez a hatalom és befolyás azonban lassanként mindinkább vesztett jelentőségéből. A törökök belső bajai aláásták az ország erejét, a régi világi hatalom egyre jobban pislákoló mécs lett. A világ mohamedánjai kezdték elveszteni azt a babonás tiszteletet és félelmet, mellyel a török szultán, mint egyházi fejük, eltöltötte lelküket. Hiszen látták, hogy a szultán nem győzhetetlen úr, s a világi hatalom csökkenése a lelki hatalom szárnyait is megnyirbálta. Az összes még megmaradó hatalom, az összes tekintély Sztambulhoz maradt kötve. Ha ez elvész, akkor a szultánok nemcsak világi, hanem egyházi hatalmának is vége. Ezért nem akart Törökország semmiképpen beleegyezni abba, hogy a Dardanellákat megnyissa a harcoló felek számára. Ezért őrizte oly féltékenyen Konstantinápolyt, hisz az a mohamedán világ szentélye. Inkább fegyvert ragadott tehát, semhogy ez a szentély veszedelembbe kerüljön.

Az orosz cár viszont a legfőbb egyházi feje a világ összes ortodox vallású népeinek. Hatalmas fegyvere ez a cárnak; ez tette lehetővé az ortodox Balkán-államok feletti hatalmát is. A függetlenségére annyira féltékeny, nemzeti öntudatában szinte nevetésgészen elbizakodott Szerbia sohasem lett volna Oroszországnak annyira vak, mindenre használható eszköze, ha a cár nem volna egyúttal a szerb egyház legfőbb hatalma is. Nem a politikus, hivatalos szerb felfogás szolgátságát értjük ezen, hanem a nép türelmét, fanatizmusát, amely elviseltetett velük minden szenvedést, mely még a legtudatlanabb szerb paraszt előtt is kívánatosná tette az orosz uralmat.

Az orosz cárizmus ily mindenható hatalmát azonban nagyon megnyirbálta a török szultán egyházi hatalma. A mohamedán orosz, szerb és egyéb alattvalók nem voltak a cárnak oly föltétlen rabszolgái s így a szultán nagy lelki hatalma a cárizmusra nézve állandó veszedelmet jelentett. Ennek letörése tehát az orosz egyházi politikának egyik vezércsillaga lett.

Ebben a háborúban a két egyház küzdelme már nem domborodott ki oly határozottan, hogy mint a háború indító okát lehetne említeni. Ez csak az eredendő ok, aminek része volt abban, hogy az oroszok figyelme Konstantinápoly felé fordult s így a Dardanella-kérdést színre hozva, mindennek szülőanyja lett. Az

egyházi küzdelem már inkább csak az örmény kérdésben csúcsosodott ki.

Oroszország a törökországi keresztény örmények felszabadítója akart lenni, hogy ezen a réven beavatkozva, a Fekete-tenger déli partvidékét elfoglalhassa. Egyébként az egyházi harc lassanként mindinkább háttérbe szorult, s tisztán gazdasági, hatalmi érdekek voltak azok, melyek az oroszokat a Dardanellák megszerzésére irányuló küzdelmekre ösztönözték.

A Dardanellák bejáratának megerősítését 1658-ban IV. Mohamed szultán kezdette meg, ő építette a máig is fennálló Sed il Bahr és Kum Kāleh erődöket a velenceiek támadásai ellen. Előzőleg a tengersizos belsejében már II. Mohamed szultán is épített két erődöt, melyeket Kilid Bahrnak és Kale Sultaniének nevezett el. Ezek az erődítések voltak az alapjai a mai megerősített tengersizosnak.

A szorosért vívott első jelentékenyebb küzdelmek a törökök és velenceiek között folytak le. 1499-ben és 1657-ben a törökök húzták a rövidebet s majdnem egész flottájukat is elvesztették.

A török életerő azonban még teljes tűzzel égett. A vereséget hamar kiheverték, új flottát építettek, s régi ellenségükkel, a velenceikkel újra szembeszállottak. Ezek ugyanis értesülvén az új török flotta építéséről, azt még elkészülte előtt meg akarták semmisíteni. Elkéstek. A török már készen volt s 1694-ben a büszke velencei flottillát tönkrevverte.

A kölcsön vissza volt adva, ezzel a török megelégedett, s a keleti bölcsek nyugalmával elintézettnek tekintette az ügyet. A velenceiek először győztek, de a Dardanellákat még sem tudták elfoglalni. Most pedig le voltak verve, nem kellett tehát semmitől tartani. Ily jámbor okoskodás következménye volt, hogy a már akkor meglévő erődítéseket teljesen elhanyagolták, azok védelmi berendezését pusztulni engedték. Így történt, hogy 1770-ben egy orosz hajóraj a szorosba hatolt s már-már elérte Konstantinápolyt.

Az eset kissé felrázta nyugalmából a törököt; az erődítéseket megint szépen rendbehozták, állandó őrizet alatt tartották s vártak, — de hiába, ellenség nem mutatkozott. Lassanként az állandó éber figyelem ismét alábbhagyott. Így történt, hogy a Dardanellák erődítését megint csak elhanyagolták, pedig a veszedelem közel volt. Az angol látva a Dardanellák elhanyagolt állapotát, fel akarta használni a kedvező helyzetet. Okot az angol diplomácia mindig talált, ha pedig kellett, maga csinált. 1807-ben egy angol flotta megjelent a Dardanelláknál Duckworth admirális parancs-

Konstantinápoly látképe. A kikötő és a Boszporus.

noksága alatt s nyolc sorhajóval, négy fregattal, több gyújtóhajóval és ágyúnaszáddal minden veszteség nélkül áthaladva a tengerszoroson, váratlanul megjelent Konstantinápoly előtt. Ez volt az első eset, hogy ellenséges flotta Bizánc ősi falait elérte.

Nagyobb baj az esetből nem lett, hiszen ott állottak a többi európai hatalmak, akik féltékenyen nézték az angol machinációt. Az angol sem akart nagyobb konfliktust előidézni, megelégedett hát azzal, hogy ha ő nem veheti el Konstantinápolyt, legalább más se juthasson oda. Megegyezett hát 1809-ben a portával, hogy a Dardanellákba és a Boszporusba török hadihajón kívül más hadijármű ne futhasson be. Ez biztosíték volt Angliának arra, hogy valami más hatalom az ő orra elől el ne csíphesse a zsíros falatot. Ez a többi hatalom megkérdezése nélkül kötött szerződés megerősítést nyert 1841-ben, mikor is a porta és az öt európai nagyhatalom között megegyezés jött létre, hogy a Dardanellákba hadihajó egyáltalában nem futhat be. Ezt a szerződést 1856-ban, a párisi békében újra megerősítették. Okot erre az adott, hogy a krími háború alkalmával az egyesült angol-francia flotta minden szerződés és megállapodás mellett is behajózott a Dardanellákba.

Hosszú ideig a Dardanellák vizét nem érintette idegen hadihajó, a szerződést mind a török, mind a többi hatalmak becsülettel állották. Következett azonban az orosz-török

háború 1877—78-ban, mikor Konstantinápoly komoly veszedelembé jutott. Az angol, mint a szorongatott népek protektora, minden olyan eszeiben, mikor ez az ő érdekeinek is megfelel, azonnal cselekedett. Konstantinápoly védelmének ürügyével rögtön tekintélyes flottát indított el, mely mit sem törődve szerződéssel, megállapodással, keresztülhajózott a Dardanellákon s megjelent a Márvány-tengerben. A török, szegény, nem tiltakozott s nem is tiltakozhatott ez ellen, hiszen a kés a torkán volt. Hála azonban a többi hatalmak féltékenységének, Törökország megmenekült, az orosz kénytelen volt visszavonulni. A berlini kongresszus 1878-ban újól kimondotta a portára a *kötelezettséget*, hogy idegen hadihajót a tengerszorosba be nem bocsát.*) Ez a szerződés azonban nyíltan az orosz ellen irányult.

Fentiekben vázolt rövid történelmi áttekintésből legfontosabb jelenségként az emelkedik ki, hogy az angol volt a kezdeményezője a Dardanellák elzárásának s hogy az angol volt az, aki haderejét vetette latba akkor, mikor az orosz Konstantinápoly kapuját döngette.

A mostani világháborúban pedig Anglia volt az, aki a Dardanelláknak az orosz számára való megnyitását erőszakolta. Ezt a le nem tagadható három tényt tartjuk emlékezetünkben a hadjárat eseményeinek tárgyalásánál.

*) A tripoliszi háború idején egy olasz hajónak sikerült Nagaráig bejutni.